Jelenczki István
KASS JÁNOS ÜZENETE
Magyar dokumentumfilm, 90 perc (2010, Angelus Bt.)

Jelenczki István legismertebb munkái a politikai tartalmú dokumentumfilmjei. Ezekben olyan veszteségekre világít rá, amelyek a magyarságot érték szellemi és anyagi szinten, sőt lélekszámban. Gondolok itt a Szent Korona-tan elvételére (*Égi élő igazság. A Szent Korona misztériuma és tana*), a rendszerváltás utáni rablóprivatizációra (*Háború a nemzet ellen I–IV.*) vagy az 1956-ot követő megtorlásokra (*„Népek Krisztusa, Magyarország". 1956 I–IV; „Tisztítótűz tetején állunk". Tóth Ilona drámája*), illetve mindhárom területre kiterjedően a trianoni békediktátumra (*Nem, nem, soha I–IV*). Mivel ezek súlyos veszteségeket feltáró alkotások, szükségszerűen keserűséget váltanak ki a nézőkben, sőt, azok számára, akik nincsenek tisztában a tényekkel, egyenesen megdöbbentők. Az már a rendező kvalitásait mutatja, hogy nem éri be pusztán a veszteségek elénk tárásával, hanem megmutatja, miként volt képes a nemzet fölülemelkedni a veszteségein és tovább élni.

A művész œuvre-jének hasonló fontosságú darabjai a portréfilmjei, melyek többsége olyan magyar zsenikről készült, akiknek a pályája nem saját jószántukból kettétört vagy nem tudták kiteljesíteni, amire képesek lettek volna. Az imigyen veszendőbe ment zsenialitás és alkotóerő szintén vesztesége a nemzetnek, és e filmek nézői is sóhajtozva kelnek föl a székükről vetítés után. A haldokló Babits Mihály alkotásaiból készült filmverse (*Holt próféta a hegyen*) vagy a halállal foglalkozó Polcz Alaine-ről készült portréfilmje (*Úton a halállal I–II.*) sem felvidító, s ugyanez mondható el az elfekvőkben lévő betegekről szóló dokumentumfilmjéről is (*Elvesztünk*). Hangsúlyozni szeretném, hogy a téma „vidámsága" vagy „szomorúsága" nem értékmérője egy filmnek, csupán tulajdonsága, s a mindig fekete öltözetet viselő Jelenczki „szomorú" filmjei nagyon is míves alkotások. A halállal való szembenézéstől irtózó, s a témát lerázni igyekvő korunk kifejezetten rászorul arra, hogy ilyen filmekkel emlékeztessék arra, ami senki számára sem elkerülhető, tehát foglalkozni kell vele.

Ebben az ismertetőben azonban olyan filmjéről kívánok írni, amely a legkevésbé sem szomorú alaptónusú, s a művész számomra talán legfelemelőbb, a legtöbb erőt és bátorítást sugárzó alkotása. Azért szeretem különösen, mert bár a portréfilm hőse életében megvoltak a nehéz periódusok, melyek egy része pusztán abból adódott, hogy abban a korban élt, amelyikben, de túl tudott lépni ezeken, a zsenialitását ki tudta bontakoztatni, és nemzetközi elismertségre tett szert. A rendező barátjáról és idősebb pályatársáról (Jelenczki István képzőművész is) van szó: Kass Jánosról.

Kass János: Horoszkóp – Kos

A grafikus- és szobrászművész 1927. december 26-án született Szegeden, majd még gyermekkorában Budapestre került. Kamaszkora a

Kass János: Orvosportrék – Galenos (1982)

II. világháború idejére esett, s hamar meg kellett tanulnia önállónak lenni. A filmben elmondja, hogy 16 éves korában már hamis papírokkal mozgott a fővárosban, hogy segíteni tudjon másoknak. Az Iparművészeti és a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után nagyívű és szerteágazó pálya vette kezdetét. 1958-ban a brüsszeli világkiállítás ezüstérmét nyerte el, a lipcsei könyvvásáron pedig 1966-ban és 1977-ben is az ő kötetét ismerték el *A világ legszebb könyve* díjjal és aranyéremmel. Ő volt a forgatókönyvírója és grafikusa az első számítógépes grafikával készült, John Halas által rendezett animációs filmnek, amelynek *Dilemma* volt a címe és Londonban mutatták be 1981-ben. A hazai közönség egyebek között az általa illusztrált könyvekben és az általa tervezett bélyegeken találkozhatott a munkáival, de szobrászművészként is kiemelkedően alkotott. Számos kitüntetésének legrangosabb darabja az 1999-ben megkapott Kossuth-díj. Nemzetközi ismertségét és elismertségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az 1997. december 9-én, a Budapest Kiállítóteremben megnyílt retrospektív kiállításán a megnyitó beszédet Colin Banks grafikusművész, cambridge-i professzor tartotta, aki nemcsak róla nyilatkozott nagyon elismerően, hanem a magyar szellemről is: *„Ha nemzet valaha is megmutathatta, hogy a remény győzedelmeskedhet a tapasztalat felett, az a nemzet a magyar."*

Mint minden hasonló műfajú alkotás esetében, Jelenczki István Kass Jánosról szóló dokumentumfilmje kapcsán is elsősorban azt kell vizsgálnunk, hogy milyen minőségű és szellemiségű üzenetet közvetít, s megállapíthatjuk, hogy kiemelkedően magasat. Az üzenet szó már az alkotás címében is szerepel. Bár egy élő interjúalany természetesen is „üzen" a nézőinek-hallgatóinak, ennek az alkotásnak különös jelentőséget ad, hogy Jelenczki a 1990-es évek közepén kezdett forgatni, a portréfilm csak Kass János halála után készült el, tehát amit elmondott, az már rögzített, élő szóval megismételhetetlen „üzenetté" vált. A film vége felé a rendező szájából explicit módon elhangzik a kérdés: *„Janó, mit üzensz a jövőnek?"*

„Janó" azt üzente, hogy *„ennek az országnak ki kell másznia a kátyúból: munkával, nem szócsépléssel"*. Pályafutása mutatja, hogy ő ki tudott

mászni abból a kátyúból, melyet a Kádár-rendszer és annak aczéli kultúrpolitikája jelentett. Ezt a korszakot a szavai szerint állandó küzdelem jellemezte a létért, s erre számos nagy tehetségű művésztársa, köztük különösen szomorú példaként barátja, Nagy László (1925–1978) élete meglehetősen hamar ráment, felőrlődtek a küzdelemben. A dokumentumfilm Kass Jánost viszont a hatvanas évei végén is életerős, ragyogó szellemű alkotóként mutatja, akinek még tervei és céljai vannak. Ő nem őrlődött fel, mert nem hagyta magát: a filmben többször hangsúlyozza, hogy *„nem hagyta magára csukni az ajtót."* Lelki épségének megőrzésében minden bizonnyal szerepe volt annak, hogy nemzetközileg ismertté vált, külföldre is rendszeresen hívták, tehát megkaphatta az elismerést, ami a művészek számára különösen fontos.

Egy másik fontos mondata így hangzik: *„Száz százalékos intenzitással élem az életemet."* Kass János negyedszázaddal ezelőtt nem sejthette, hogy korunk milyen mértékben fogja hajszolni az embereket. Ez azonban nem száz százalékos intenzitással megélt életeket hoz magával, hanem rohanást a mókuskerékben. A pótcselekvésekbe – a munkahelyiekbe és a szabadidősökbe – fektetett, olykor nem csekély energia sem a száz százalékos intenzitással megélt élet összetevője, hanem annak elvesztegetése. A valódi intenzitás ott van Kass minden művében, miként a kifejezőkészség és a kreativitás is: alkotásai állnak jót a szavaiért.

Különös mondata, hogy *„a vágyakat középeurópai szintre kell redukálni"*, amely reálpolitikai érzékről és illő szerénységről tanúskodik. Vajon mit szólna hozzá, ha ma látná a budapesti dugókban ácsorgó városi terepjárókat és egyéb luxusautókat meg a gazdáikat, a „mi is megmutatjuk" szánalmas letéteményeseit? Íróink, költőink izolált nyelven alkotnak, s a zeneszerzőink, film- és képzőművészeink közül is csak keveseknek adatott meg a világhír, nekik is

Kass János: Orvosportrék – Hyppocrates (1982)

többnyire azért, mert külhonban keresték a szerencséjüket. A közép-európai lét szerénységre tanítana, és a saját szellemi és tárgyi értékeink, örökségünk minél mélyebb megismerésére, s ez által birtokba vételére és kiaknázására. Ám korunkban a jó tanítványok száma kevés.

„Jottányit sem szabad hátrálni" – hangzik a grafikusművész másik üzenete, s ez a felfogás

különösen közel áll Jelenczki István világban való létmódjához is. Egy kiemelkedő alkotás létrehozásához nincs feltétlenül szükség jelentős anyagi erőforrásokra, csak szellemiekre, s példa erre a *Kass János üzenete*. A rendező kitűnő érzékkel választotta meg nagyszerű alkotóművész-interjúalanyát, akiről többet tudott megmutatni, mint munkái keresztmetszetét: az életfilozófiáját és az arról tanúságot tevő életútját. Kass János szájából több olyan mondat hangzik el a filmben, amelyet Jelenczki István is elmondana egyes szám első személyben, ha egyszer készülne róla portréfilm: a jottányit sem hátrálás, a munka és annak hatalmas intenzitása a rendező habitusának is alapvető elemei. Nem csoda, hogy nagyszerű érzékkel válogatta a filmbe barátja elapadhatatlan történeteiből a legfontosabbakat, és emelte ki az Üzenetet. A két művészben közös az is, hogy tisztán látják a magyar nemzet képességeit, nagyra értékelik azt, és sajnálják, hogy egyre kevésbé él velük.

Az állami támogatás nélkül, szerény szponzori adományokból készült, s így kényszerből „minimalista" filmben Jelenczki István azért mindent megtesz, hogy Kass János történetei mögé odategye a szükséges képi hátteret. A grafikusművésznek hatalmas ismeretségi köre volt a művészvilágban, s akiről éppen szót ejtett, annak egy fotóját a rendező azonnal bevágta, képileg is elevenebbé téve Kass lenyűgözően érdekes történeteit és éles szemű megállapításait. Szívet melengető látni a történetek közben az említett művészek egy-egy kevéssé ismert, egyedi fényképét. A kamera természetesen gyakran elidőzik Kass valamely grafikáján vagy szobrán, s többjük esetében különösen érdekes alkotójuk magyarázatát vagy kapcsolódó háttértörténetét megismerni.

Világosan kell beszélni, a gondolatok nem rejthetők el. Kass János ezt ki is mondja a dokumentumfilmben, Jelenczki István alkotásaiból és nyilatkozataiból pedig ez sugárzik. A grafikusművész érdekfeszítő történeteit hallgatva szinte fel sem tűnik, hogy mennyire sarkosan fogalmaz bennük és keményen megmondja a magáét. Szelíden is ki lehet mondani fontos dolgokat, s ez az egyik titka annak az emelőerőnek, amelyet e dokumentumfilm sugároz. A másik az intenzív alkotó cselekedet középpontba helyezése, amely mozgósító erővel rendelkezik és szükségszerűen meghozza az eredményét, s ez a mondat már mindkét művész munkásságának ismérve. A harmadik pedig a rendező elkötelezettsége, szakmai tudása és „tárgyismerete", amellyel a nemes anyagot e bátorító üzenetté gyúrta.

Németh Zsolt